

Recepcia knižných slovacík v českom kontexte 1900–1918¹

MILAN POKORNÝ – ANNA ZELENKOVÁ (PRAHA)

Štúdia *Recepcia knižných slovacík v českom kontexte v rokoch 1900–1918* si kladiť za cieľ spracovanie a komentovanie špeciálnej bibliografickej databázy knižných slovacík vydaných v Čechách od začiatku 20. storočia do roku 1918 (toto časové ohraničenie nemá periodizačný, ale iba orientačný charakter). Sme si vedomí toho, že reflexia medziliterárneho procesu prostredníctvom jednej z jeho vrstiev má výpovednú hodnotu obmedzenú špecifickým charakterom heuristickej bázy, ktorá je bezprostredným predmetom výskumu. Aj napriek tomu – rozsiahly materiál zhromaždený na základe existujúcich súpisov (napr. *Soupis československé literatury za léta 1901–1925*, I. a II. diel, Praha 1931, 1933; 1938) a vlastnej systematickej excerpcie ukazuje na relevantné hodnoty česko-slovenského medziliterárneho procesu, najmä konkretizuje dynamiku rôznych typov vzťahov a funkcií, ktorými slovenská literatúra vstupovala do spoločného česko-slovenského dialógu, do vzájomného porozumenia, ale aj odmietania a nekomunikácie. Pojem „účasti“ slovenského prvku v českej národnej literatúre má nielen intertextuálny charakter v podobe rôznych adaptácií, kontaktov, impulzov, inšpirácií a prekladov, ale predstavuje aktualizáciu integračnej a komplementárnej funkcie už veľa diskutovaného česko-slovenského kontextu, často nesprávne zamieňaného s homogénnou štruktúrou národnej a kultúrnej jednoty s asymetrickou prevahou českého „vplyvu“. Celkový obraz recepcie knižných slovacík v českom prostredí tak môže prispieť ku korekcii predstáv o podriadenosti slovenskej literatúry českej kultúre a konštituovať priestor pre hľadanie novej partnerskej platformy.

Zhromaždenú databázu je možné zhodnotiť pomocou viacerých kritérií. Klasifikácia by mala zohľadniť primárnu recepcnú valenciu, tzn. určenie cieľových skupín sledovanej knižnej produkcie. V tomto smere sa zdá

¹ Štúdia je čiastkovým výstupom grantovej úlohy Databáza a metodologický komentár 1900–1989.

byť dôležitým medzníkom rok 1918. Pred ním sú knižné slovaciká vydávané v Čechách v úplnej prevahe určené domácim recipientom, ale po vzniku ČSR sa situácia mení (špecifikácia tohto procesu je predmetom ďalšej fázy výskumu). Ďalším kritériom je primárna funkcia textu s vymedzením troch základných skupín: vzdelávacej (čítanky, slovníky, učebnice a pod.), informatívnej (sprievodca, historické prehľady, popularizačné príručky a pod.), esteticky formatívna (tzv. krásna literatúra) s podskupinou literárnej publicistiky (črty, obrázky, cestopisy a pod.). Oblasť, ktorú sme označili ako esteticky formatívnu, sa dá posúdiť z hľadiska tematického, autorského, žánrového a druhového, ale tiež z hľadiska tzv. literárneho „života“ (tzn. nakladateľskej politiky a pod.). S týmto kritériom súvisí aj skúmanie pomeru medzi vydávaním noviniek a reedíciami, medzi pôvodnou tvorbou a prekladmi. V období po roku 1918, ktorého výskum by mal nadviazať na prvú časť grantovej úlohy, je však treba počítať aj s ďalšími hľadiskami, ako je pomer medzi pôvodnou slovenskou tvorbou vydávanou v Čechách a slovakistickými témami v českej literatúre, ktoré v období pred rokom 1918 v knižných slovacikách jednoznačne (až na výnimky) dominujú. Avšak aj toto posúdenie má iba rámcový charakter, pretože komplexná analýza jednotlivých tematických súborov presahuje časové možnosti a vymedzenie určené grantovým projektom. Uskutočnený výskum, ako už bolo povedané, má spolu s komentovaným súborom informácií otvoriť nové okruhy problémov. Na niektoré z nich chceme upozorniť.

Pri otázke českej recepcie slovacík musíme zdôrazniť, že už od konca 19. stor. sa slovenská literatúra v Čechách a najmä na Morave systematicky čítala. Vydávanie slovenských kníh však bolo aj naďalej nepravidelné, nesystematické a v porovnaní s ostatnými slovanskými literatúrami, najmä ruskou a poľskou, oveľa menej početné. Dôvody sa dajú (aj napriek neustále zdôrazňovanej silnej vzájomnosti) vidieť v nerovnomernom pomere českej a slovenskej literatúry, v malej informovanosti a tiež v obavách českých vydavateľov z ekonomických strát.² Keďže vedecké základy modernej českej slovakistiky položil J. Vlček až koncom 19. stor., odrazilo sa to najmä v nedostatku adekvátnych príručiek, t. j. literárno-historických prehľadov, a v malom počte spoľahlivých bibliografických súpisov. Napr. súpis staršej slovenskej literatúry, zostavený osvetovým pracovníkom L. Riznerom (spracovaný do roku 1900) pod názvom *Bibliografie písemnictví slovenského od doby nejstarší do konce roku 1900*, vychádzal po

² Porov. Pražák, V.: Poznámky sestavovatele soupisu slovenského. In: Soupis československé literatury za léta 1901–1925. I. díl Praha 1931 (nestránkované).

časťach na pokračovanie na začiatku dvadsiateho storočia v Slovenských pohľadoch, ale nemohol byť pre obrovský rozsah dokončený iba jednotlivcom. Vydavateľský projekt Riznerových slovaciek nakoniec na doporučenie J. Vlčka prevzala Česká akadémia vied a umení v roku 1917, bol však vydaný iba I. zväzok (po písmeno B). Ďalší zväzok sa dostal iba ku korektúram – hlavný redaktor J. Vlček kvôli množstvu iných úloh a pracovnému vyťaženiu nestačil edíciu úspešne zaväsiť. Po prvej svetovej vojne, v nových podmienkach, projekt prevzala (opäť bol redaktorom J. Vlček) Matica slovenská, ktorá síce vydala dva zväzky diela znovu, ale smrťou hlavného redaktora J. Vlčka (1930) sa pôvodná Riznerova bibliografia pri písmene K na dlhé obdobie uzatvorila. Na túto bibliografiu neskôr nadviazal *Soupis československé literatury za léta 1901–1925*, v ktorom slovenskú časť zostavil V. Pražák.

Skúmaný súbor tvorí okolo 200 bibliografických jednotiek³, z ktorých okolo 50 má slovenských autorov – či už kolektívnych, alebo individuálnych. Najväčšiu časť súboru tvoria prozaické tituly, úplnú väčšinu však tvoria diela českých autorov tematicky spätých so slovenskými reáliami. Takto, teda v tematickej rovine, sa v danom období prejavuje slovenská účasť v českej literatúre najvýraznejšie. Deje sa tak v širokom žánrovom spektre, začínajúc neoromantickou metaforou cez realistickú drobnokresbu, historickú poviedku a román až po faktografický dokument a cestopis. Najpočetnejšie je zastúpená Božena Němcová. Jej *Chyže pod horami* je najvydávanejším titulom sledovaného obdobia – bibliograficky je medzi rokmi 1900–1918 zachytených šesť vydaní, a to v nakladateľstvách Laichter (1905,1906,1909)⁴, Fr. Bačkovský (1906), Lidové nakladatelství (1911) a B. Kočí (1917). Mimoriadne úspešnej rozprávkovej tvorbe B. Němcovej sa venujeme v pasáži o národopisnej literatúre. Zreteľne emblematický charakter má topografická identifikácia slovacity s motívom tatranských horských štítov, ktorý je výrazne zastúpený v názvoch románov, noviel a poviedok ťažiacich zo slovenských reálií. S týmto javom sa stretávame aj v prípade „pohorskej idyly“ V. Háľka *Děvče z Tater* (Třebíč 1903), ktorý spolu s *Chyží pod horami* stojí z hľadiska umeleckého prínosu najvyššie. Známymi a vo svojej dobe úspešnými autormi boli tiež napr. cestovateľ Jan Havlasa (*Tatranské povídky*, Praha 1902; *Povídky z Tater*,

³ Do súboru nebola zahrnutá špecifická problematika školských čítaniek.

⁴ Samostatne vyšla *Chyže pod horami* v nakladateľstve Laichter v roku 1906 a 1909, spoločne s ďalšími autorkinými dielami (Divá Bára, *Obrazy ze života slovenského*, *Básně*) v roku 1905.

Praha 1905; *První tatranské povídky*, Telč 1910; *Poslední tatranské povídky*, Telč 1910; *Z hor a salaší*, Praha 1917) a zanietený slovakofil Karel Kálal (*Obrázky zpod Tater*, Praha 1907; *Co si dva hoši dopisovali*, České Budějovice 1909; *Nevěsta z Tater*, Praha 1912; *Z hor i pláň*, Praha 1912; *Hranice*, Praha 1914). Ich spoločenská prestíž a autorita určite zohrala svoju úlohu pri formovaní postojov širokej českej verejnosti k slovenskej problematike. Tento predpoklad sa však nedá jednoznačne formulovať v prípade ďalších titulov, pretože zatiaľ nie je k dispozícii ich podrobnejšia analýza. Vo všeobecnosti môžeme konštatovať dve prevládajúce žánrové tendencie: prvú skupinu tvoria súbory „dojmov“, „obrázkov“, „listov“, teda drobnejšie žánrové útvary blízke črte a fejtónu, inšpirované slovenskou krajinou, históriou, zvykmi miestneho ľudu a pod. (odlišujúce sa od cestopisu absenciou sujetového rámca, torzovitosťou, nesystematickosťou a pod.)⁵, do druhej môžeme zaradiť diela s prevahou fabulačných prvkov. To je prípad „pôvodného románu zo súčasných pomerov“ *Krásná Uherka* R. J. Kronbauera (Praha 1905). V sledovanom období je ojedinelým javom román známeho českého prozaika a dramatika F. X. Svobody *Vlna za vlnou sa valí*, vydaný v roku 1915 u Vilímka ve slovenčine.

Zvláštnu skupinu tvoria práce slovenských autorov vydané buď v origináli, alebo v preklade do češtiny. V súvislosti s nízkym počtom takýchto titulov môžeme konštatovať, že českí nakladatelia možno nechceli suplovať prácu slovenských kolegov a počítali s relatívnou dostupnosťou originálnych vydaní priamo zo Slovenska; jednu z hlavných úloh zohrávala aj ekonomická otázka – problém predajnosti slovenských titulov. Z tohto dôvodu vydávali slovenské knižné tituly najmä veľké vydavateľstvá. Na vydávaní slovenských kníh v českom prostredí existovali v otázke jazyka a jeho prekladu dva protikladné názory, ktoré vychádzali z cieľa čo najviac zapojiť recipované dielo do nového kontextu a priblížiť ho českému čitateľovi. Išlo o problém, či je prospešnejšie slovenské diela s ohľadom na čitateľa prekladať, a tým intenzívnejšie prenikať k pochopeniu slovenských reálií, alebo ich vydávať v origináli aj za cenu obmedzenejšieho čitateľského okruhu, ktorý sa bude postupne rozširovať v súvislosti s výchovou k recepcii v pôvodnom jazyku. Analyzovaný súbor je dokladom procesu, v priebehu ktorého získal prevahu názor slovenskú umeleckú literatúru, najmä poéziu, neprekladať. Týmto stanoviskom sa riadila napríklad edičná politika Ottovej Světové knihovny, ktorá mala zoznamovať českú verej-

⁵ Klíma, S.: *Obrázky ze Slovenska*. Praha 1911; Čermák, K.: *Ze slovenských hor a chat*. Praha 1904.

nosť s literatúrou „utlačovaných národov“. V roku 1912 tu pod redakciou A. Pražáka vyšli v origináli trojzväzkové Hviezdoslavove *Básne biblické*. Týmto príkladom prestížnej edície redigovanej uznávaným odborníkom sa (aj keď nie vždy) riadila prax aj ďalších nakladateľstiev, ktoré tiež vydávali slovenskú literatúru.

Slovenská kniha v Čechách narážala aj napriek zdôrazňovanému záujmu na prekážky, ale predsa len sa dajú zaznamenať aj významné edičné akcie. Musíme však priznať, že väčšinou išlo o ojedinelé pokusy osvetových pracovníkov, redaktorov a žurnalistov (K. Kálal, R. Pokorný, F. Táboorský a ďal.) alebo vedeckých pracovníkov českých i slovenských, vychádzajúcich z Vlčkovej školy (F. Frýdecký, J. Menšík, F. Kleinschnitzová, A. Pražák, F. Votruba, P. Bujnáková a ďal.). Najprv vyšiel v Prahe *Zborník slovenskej mládeže* (1909) alebo už spomenutá Riznerova *Bibliografie písemnictví slovenského od doby nejstarší do roku 1900*. Prvního dílu část první, Praha 1917 (Prvního dílu část druhá, Praha 1927). Pretrvával tiež vydateľský záujem o antológie slovenskej ľudovej slovesnosti, vydávané väčšinou paralelne s českým a moravským folklórom. V podtexte týchto projektov stálo zdôraznenie nedeliteľnej jednoty starého písomníctva, ktoré bolo mimo-literárnymi vplyvmi „roztrhnuté“. K najúspešnejším zborníkmi patrili *Kytice národních písní moravských, slovenských i českých* zostavené F. Bartošom a L. Janáčkom. Dokladom už spomenutého záujmu o slovenský folklór je aj vydanie zborníku *Slovácký večer. Písně slovenské* (Praha 1903), ďalej vydanie *Slovenských pohádek* (Praha 1912) a *Slovenského sborníčka*, ktorý zostavil Vlčkov žiak F. Tichý (Praha 1914). Ako zaujímavosť ešte môžeme uviesť vydanie knihy slovenského humoru *V pasti* (Praha 1914).

Na začiatku storočia začala slovenská tematika úspešne prenikať aj do českých škôl, a to v podobe rôznych antológií alebo návrhov učebníc a čítankového čítania. Významnú úlohu v tomto smere zohrala Kálalova popularizačná kniha *Slovensko v české škole* (1914), ktorá upozornila na možnosť didaktického využitia slovenských klasikov v českých školách a ktorá žiadala pravidelne zaraďovať slovenské texty do českých čítaniek a antológií: „*Tak navykne si mladší pokolení na lahodnou dikci slovenskou*“, konštatoval prispievateľ Radikálnych listov v článku *Slovenská literatura u nás*, ktorý zároveň doporučoval popri školskom čítaní včleniť slovenských klasikov aj do lacných ľudových edícií, ako boli Libuše alebo Matice lidu spolu s pripojenými slovníčkami rozdielnych výrazov.⁶ Slo-

⁶ Votruba, F.: Slovenská literatura u nás. Radikální listy, 14. 12. 1907 (podpis. -t-), prelačené v časopise Naše Slovensko 1, 1908, č. 4.

venské texty sa ako súčasť vznikajúcej ideológie čechoslovakizmu náhodne objavili napr. v gymnaziálnych učebných osnovách z roku 1900 a v rôznych čítankách a rukovätiach dejín českej literatúry (autormi boli J. Ertl, J. Máchal, J. Vlček, A. Pražák, J. Menšík a ď.), ktoré s modifikáciami platili až do začiatku 30. rokov minulého storočia a ktoré realizovali Vlčkove pozitivistické chápanie literárneho vyučovania. Môžeme tu uviesť zborník *Slovenská čítanka* vo vydavateľstve Šolc (I. vyd. 1912, II. vyd. 1915, Praha) s čechoslovakisticky koncipovaným prehľadom dejín slovenskej literatúry od J. Vlčka a A. Pražáka. Dôraz sa kládol na literárnu históriu, vychádzajúcu síce z čítania, ale systematizovanú ako dejiny česko-slovenského myslenia a spoločných historických ideí zobrazovaných v dielach českých a slovenských spisovateľov. V roku 1913 J. Vlček a M. Hýsek zostavili na návrh moravského odboru Národnej rady českej zoznam slovenských literárnych diel, metodicky rozčlenených na povinné školské a alternatívne domáce čítanie. V r. 1913 vydal F. Votruba v Prahe *Čítanku pro vyšší třídy škol středních*, v ktorej bol popri novodobých klasikoch (P. O. Hviezdoslav, S. Hurbana Vajanský a ď.) položený dôraz aj na prezentáciu modernej slovenskej literatúry spolu s realistickou generáciou (M. Kukučín) a slovenskou modernou (I. Krasko). Didaktický kompromis v jazykovej otázke bol však výsledkom neadekvátneho grafického prepisu slovenských slov do češtiny.

Z literárnohistorického pohľadu ešte môžeme spomenúť *Sborník slovenskej mládeže* (Budapešť a Praha, 1909) redigovaný J. Burjanom, J. Hallom, B. Pavlú a F. Votrubom, prvé kolektívne vystúpenie slovenskej mladej generácie nadviazujúcej na myšlienkové dedičstvo hlasizmu. Samostatnému rozboru by bolo potrebné podrobiť zborníky publikované pod názvami *Slovenské povídky* (Moravská Ostrava 1912), *Slovenská novellistika* (Praha 1918) a *Slovenský sborníček* (Praha 1914).

Súbor titulov poézie je skromnejší, zahŕňa asi 20 jednotiek a z toho viac než tretinu tvorí dielo Jána Kollára (*Slávy dcera* vyšla medzi rokmi 1901–1911 dvakrát u Borového, dvakrát u F. Bačkovského a raz u Lorenza v Třebíči; *Sebrané drobné básně* vydal v roku 1901 Borový a o dva roky neskôr F. Bačkovský). V Rokycanoch vyšiel v roku 1912 výbor *Jarní verše* od Janka Kráľa. V roku 1912 vyšiel v knižnici Veraikon (nakladateľstvo Pacovský) Sládkovičov *Detvan* a v Ottovej edícii Světová knihovna súbory dvoch významných súdobých slovenských tvorcov – *Básne biblické* od P. O. Hviezdoslava (s úvodom a poznámkami F. Frýdeckého – išlo o prvé vydanie, 1911) a *Herodes a jiné básně* od S. Hurbana Vajanského (s úvodom a poznámkami J. Svítla). Reprezentatívny prierez slovenskou

poéziiu od Jána Hollého po „dobu najnovšiu“ zostavil F. Frýdecký pre Topičovu edíciu Hovory básníku v roku 1918.

Zatiaľ čo prozaické osvojovanie slovenského priestoru prinajmenšom kvantitatívne vyjadrovalo silnejúcu potrebu bližšieho kontaktu českej spoločnosti so slovenským národom, česká poézia nechávala až na výnimky tento proces bez povšimnutia. Najaktívnejší bol v tomto smere nestor českých básnikov Adolf Heyduk (*Od Tater a Dunaje*, Praha 1910, *Slovensku*, Praha 1917). Ďalšie pokusy majú skôr prfležitostný charakter (napr. J. B. Polom: *Ballady a dojmy slovenské*, Praha 1910).

Na rozdiel od poézie a prózy je slovenská dramatika zastúpená len sporadicky – tragédiami S. Tritonoviča *Černová* (Praha 1909) a S. F. Martinova (pseudonym F. Dúbravského) *Obraz Jurigov* (Nové Město nad Metují 1907). Slovenská tematika je vedľa dvojice hier na motívy slovenských rozprávok *Zlatá niť* a *Súl nad zlato*⁷ reprezentovaná dobovo príznakovou témou vydedenca – zbojníka v hrách *Jánošík* J. Mahena (Vinohrady 1910, 2. vyd. Pacov 1914) a K. V. Prokopa (Brno 1912).⁸

K tzv. krásnej literatúre môžeme uviesť ešte niekoľko poznámok. Najvydávaným slovenským autorom v sledovanom období je Ján Kollár s 12 titulmi. Kollárovi patrí primát aj čo sa týka najvydávaniejšieho slovenského titulu – je ním *Slávy dcera*, ktorá vyšla päťkrát. Kollár je jediný slovenský autor, ktorému vyšiel v priebehu sledovaného obdobia rovnaký titul opakovane. M. Kukučínovi vyšli štyri tituly, plodnému, avšak sotva priemernému spisovateľovi F. Dúbravskému tri, rovnako ako kresťanskej publicistke a spisovateľke K. Royovej. Po dvoch tituloch sme zaznamenali u J. Gregora Tajovského, P. O. Hviezdoslava, S. Hurbana Vajanského. Ak budeme hodnotiť súbor z hľadiska zastúpenia literárnohistoricky dôležitých titulov vydaných ako prvé vydanie (teda nie ako reedície) v českých nakladateľstvách, oproti očakávaniu je ich počet relatívne veľmi nízky. Popri Hviezdoslavových *Básni biblických*, Tajovského *Slovenských obrázků* (1912) a činohry F. Dúbravského *Obraz Jurigov* (1907) znamená určitý prínos do slovenskej literatúry napr. vyššie zmienená dvojica zborníkov *Slovenská čítanka* (1912, 1915) a *Zborník slovenskej mládeže* (Budapešť a Praha 1909). V danom súbore slovacík je najpočetnejšie zastúpená B. Němcová, a to 17 bibliografickými jednotkami, medzi ktorými sú najviac

⁷ Baldessari-Plumlovská, V.: *Súl nad zlato*. Praha 1901; 2. vyd., Praha 1913; *Zlatá niť*. Praha 1912.

⁸ K. V. Prokop vydal hru pod názvom *Zbojník Jánošík* znovu o dva roky neskôr (Nymburk 1914).

zastúpené výbory zo slovenských rozprávok. Novela *Chyže pod horami* bola v rokoch 1900–1918 vydaná šesťkrát, a tým drží v sledovanom súbo-
re absolútny primát. Zo súdobých autorov výrazne dominuje Karel Kálal
s 13 titulmi najmä popularizačného charakteru.

V oblasti literárnovednej, ale tiež edičnej a prekladateľskej sa stal naj-
frekventovanejším autorom v sledovanom období F. Frýdecký (jedinú synté-
zu, nadväzujúcu na Vlčkove práce, predstavuje v sledovanom období
Frýdeckého monografia *Mladé Slovensko. Literárni nástin let 1890–1914*,
Praha 1918). Aktivita J. Vlčka ako dominantnej osobnosti historiografie
slovenskej literatúry posledného dvadsaťročia 19. storočia v tomto období
už nie je autorsky veľmi výrazná – monografia *Slovensko od reakce Ba-
chovy do zrušení Matice slovenské (1850–1875)*, vydaná v roku 1913, zos-
táva osamotenou. Zaujímavosťou je *Slovník pseudonymov v českej a slo-
venskej literatúre* z roku 1911 od A. Dolenského. Torzom zostala, ako sme
už uviedli v úvode, bibliografia slovenského písomníctva, spracovávaná L.
Riznerom, ktorej prvý (a jediný) diel vyšiel v Českej akadémii vied a ume-
ní v roku 1917.

Pozíciu najsilnejšieho nakladateľského domu potvrdzuje aj v tomto
prieskume pražské nakladateľstvo Otto, v ktorom vyšlo v sledovanom ob-
dobí pravdepodobne 14 titulov. V prestížnej edícii Světová knihovna sa
nachádza trojica titulov (J. Kollár: *Slávy dcera*, 1903, P. O. Hviezdoslav:
Písňe biblické, 1912, S. H. Vajanský: *Herodes a jiné básně*, 1912), ďalej
v tomto vydavateľstve vyšli diela napr. M. Kukučina (*Dvě povídky ze Slo-
venska: Keď báčik z Chochoľova umrie...*, *Mišo*, 1918), z diel českých
autorov stoja za zmienku najmä cestopisné črty K. Kálala *Obrázky zpod
Tater* (1907) a *Z hor a plání* (1912) a zbierky veršov A. Heyduka *Od Tater
a Dunaje* (1910) a *Slovensku* (1917). Počet vydaných slovacik v ďalších
nakladateľstvách (Vilímek, Bačkovský, Laichter, Topič, Šolc, Plaček,
Pacov) bol v priemere o polovicu nižší. Z pražských nakladateľstiev je
pozornosť voči pôvodnej slovenskej tvorbe najmarkantnejšia u Vilímka,
v ktorého edícii 1000 najkrásnejších novel vyšli diela Rehora Urama Pod-
tatranského *Kosti z husy* (1916) a I. Žiaka-Somolického *Allegorie o čertu*
(1916). Ďalej u Vilímka vyšli diela M. Kukučina *Na podniknickém bále*
(1915) a F. Dúbravského *V pasti* (1914). Nakladateľstvo Šolc sa speciali-
zovalo na českých autorov, najmä na B. Němcovú a J. Havlasu. Zaujíma-
vosťou je politika nakladateľstva Plaček v Pacove (nie je úplne jasné, či
ide o priameho pokračovateľa nakladateľstva Plaček Kráľovské Vinohra-
dy, ktoré napr. v roku 1914 vydalo Mahenovu drámu *Jánošík*). To v roku
1918 vydalo niekoľko hodnotných slovacík – popri edícii Štúrovej koreš-

pondencie určenej Jaroslavovi Pospíšilovi dva výbory slovenských rozprávok B. Němcovej a v edícii Knižnice československá Vajanského *Kandidáta* a Kukučínovu novelu *Neprebudený*. Bude zaujímavé sledovať činnosť tohto prakticky neznámeho regionálneho nakladateľstva v rokoch po vzniku republiky.

Okrajová pozornosť venovaná etnografickým aspektom Slovenska (výnimkou potvrdzujúcou pravidlo sú dve špecializované monografie)⁹ je v rozhodujúcej miere určená centristickou orientáciou národopisných štúdií (napr. L. Weigner: *Lidové umění československé*, Praha 1917). Jedinou oblasťou, v ktorej bola slovenskému ľudovému umeniu venovaná sústavnejšia, koncepcnejšia pozornosť, bola ľudová slovesnosť. Koncepcia väčšiny projektov (slovenská ľudová slovesnosť sa vydávala najčastejšie paralelne s českým a moravským folklórom) predstavovala znovuoobnovenie nedeliteľného celku, ktorý sa počas storočia rozdelil na samostatné „vetvy“. Vysoká úroveň zberu a spracovania materiálu vychádzala z tradície založenej počas národného obrodzenia oboch národov. K tomuto obdobiu sa tiež edičná prax hlásila vydávaním klasikov – B. Němcovej (*Bázně. Obrazy národopisné. Dopisy z cest. Články. Hádanky. Říkadla. Hry. Pohádky jinosslovenské*, Praha 1910), K. J. Erben (*Báje a pověsti slovanské*, Praha 1902) a P. J. Šafárika (*Tatranská múza s lýrou slovanskou*, Praha 1903). Nové edície ľudovej slovesnosti vychádzali často samozrejme z centristickej koncepcie „československého“ národa,¹⁰ ale okrem toho sa objavuje zdôraznenie slovacity či už v rámci širšieho celku „československého“ (*Sto lidových písní československých s rozbory a příklady*. Vyd. F. Bartoš, Praha 1903, F. Bartoš – L. Janáček: *Kytice z národních písní moravských, slovenských i českých*, Telč 1901) alebo ako samostatného predmetu záujmu (A. Nacht: *Slovenské balady lidové*, Praha 1910; *Slovácký večer. Písně slovenské a humorné písně slovenské*. Usp. R. Malík. Akademický odbor Československé jednoty, Praha 1903). Mimoriadne vysoký je počet výborov zo slovenských rozprávok. Čitateľský dopyt bol pravdepodobne podnietený aj novou vlnou záujmu o ľudovú slovesnosť, ktorá vtedy vychádzala z teoretických postulátov moderny zdôrazňujúcej najmä symbolisticko-impresionistické aspekty tvorivej metódy. Žáner rozprávky sa v sledovanom období, pre ktoré sa tiež ujal syntetizujúci pojem secese, stal

⁹ Socháň, P.: *Kroje a svatby v Lopašově na Slovensku v Nitranské stolici*. Společnost Národního musea československého, Praha 1905; Šíma, J.: *Studie lidových výšivek v Čechách, Moravě a Uherském Slovensku*, Brno 1909.

¹⁰ Výbor z československé lyriky lidové. Usp. F. Strojček. Topič, Praha 1911.

objektom, ale zároveň aktívnym činiteľom genologickej transformácie zahŕajúcej široké spektrum umeleckých disciplín od literatúry cez hudbu až po výtvarné umenie a balet. O mimoriadnej obľúbenosti Nĕmcovej slovenských rozprávok a povestí svedčí jedenásť výborov, ktoré pod rôznymi názvami a v premenlivej edičnej kvalite vychádzali po celé sledované obdobie v renomovaných pražských nakladateľstvách,¹¹ ale aj v mimopražských nakladateľstvách.¹² Reprezentatívny titul v tejto oblasti predstavuje 7.–8. zväzok *Sebraných spisů* Boženy Nĕmcové *Slovenské pohádky a pověsti* (544 strán), pripravený k vydaniu V. Tillom a vydaný u Laichtera v roku 1908. Úspech reedícií rozprávok B. Nĕmcovej podnecoval ďalších autorov ako M. Majerovú (*Čarovný svět*, Praha 1913), J. Křemena (*Česko-slovenské báje a pohádky o Pánu Ježšiši*, Praha 1910), K. V. Prokopa (*Zborník Jánošík*, Nymburk 1914). Hodnotnú teoretickú reflexiu ľudovej epiky predstavuje monografia J. Polívky *Lalija. Zo svojich štúdií o slovenských rozprávkach* (Královská česká společnost nauk, Praha 1914).

S etnografickým záujmom o Slovensko súviselo rozšírenie dobovo veľmi obľúbeného žánru cestopisu. Korene obľuby tohto synkretického žánru s dominanciou prvkov literárnej publicistiky (súvisiacou s dobovým dopytom čitateľov dennej tlače po literárne koncipovaných rubrikách, fejtónoch, „besedniciach“ a pod., v rámci ktorých nachádzali „črty z ciest“ často primárne uplatnenie) sú spojované so sentimentálnou novelou, ktorá obsahuje v transformovanej podobe prvky pikareskného románu. Cestopisy po Slovensku, ktoré v sledovanom období vyšli, tvoria ucelený a relatívne obsiahly súbor, ktorý by si zaslúžil podrobnejšie spracovanie. Popri Vlčkovej úprave *Vzpomínek z cesty po Uhřích* od B. Nĕmcovej¹³ vyšlo jedenásť publikácií s tematikou ciest po Slovensku, medzi nimi *Cestovné poznámky* z r. 1899 od S. Čecha.¹⁴

Najcennejším historiografickým dielom je nepochybne monografia Jaroslava Vlčka *Slovensko od reakce Bachovy do zrušení Matice slovenské (1850–1875)* (Český čtenář, Praha 1913). Populárne náučný charakter má

¹¹ Dvanásť pohádek. Bačkovský, Praha 1905; Národní báchorky a pověsti české a slovenské. Kočí, Praha 1907; Slovenské pohádky a pověsti I-II. Praha 1912; Vybrané slovenské pohádky. Praha 1913 a ď.

¹² Slovenské pohádky. Telč 1901; Slovenské pohádky a pověsti I-II. Kralovice 1912; O dvanácti měsíčkách. Sůl nad zlato. Pacov 1918 (v rovnakom nakladateľstve vyšli v roku 1918 i Slovenské pohádky).

¹³ Nĕmcová, B.: Z Uher. Vzpomínky z cesty po Uhřích. Praha 1911.

¹⁴ Čech, S.: Cestovné poznámky z r. 1899. Mladá Boleslav 1910.

dvojica prehľadov K. Kálala *Slováci. Stručný rozhled po době minulé i přítomné* (Praha 1910) a *Rozhled po dějinách Slovenska* (Praha 1918), podklady pre pramenné štúdium poskytuje súbor štúdií S. Czambela *Minulost, přítomnost a budoucnost Česko-slovenské národní jednoty* (Praha 1904), nevelký spis *Slovenský spolek Detvan v Prahe 1882–1913* (Praha 1914) a edícia *Dopisy Ludevíta Štúra Jaroslavovi Pospíšilovi z let 1837–1842* (Pacov 1918). Za slovacikum v úzkom slova zmysle naopak nie je možné považovať čechoslovakisticky profilované dejepisné prehľady.¹⁵ Historickým prameňom sa vďaka časovému odstupu stali aj dobové popularizačné a propagačné tendenčné spisky typu *Proč se o Slováky staráme?* od K. Kálala (Praha 1906) alebo *Co hatí Slováky?* od Ladislava Meakulpínského-Novomeského (Hodonín 1902).

Pre úplnosť musíme konštatovať, že slovakistickú problematiku obsahuje v rôznej miere a kvalite spracovania aj slavistická odborná literatúra.¹⁶ Lingvistickým činom idúcim nad rámec porovnávacích rukovätí slovanských jazykov bol *Slovníček slovensko-český a česko-slovenský* od F. Frýdeckého (Praha 1917).

Realizovaný výskum knižných slovacík v českej vydavateľskej praxi v rokoch 1900–1918 potvrdzuje konštatovanie, že slovenská účasť v českom literárnom procese v prvých dvoch desaťročiach 20. stor. je síce charakterizovaná zvýšeným kultúrnym a hospodárskym záujmom českej strany o Slovensko, ale tento záujem paradoxne nenašiel odpovedajúcu odozvu v literárnom zastúpení slovenskej tematiky v českej tvorbe ani vo vydavateľskej produkcii. S väčšou intenzitou prekladov smerujúcich aj zo slovenskej literatúry do českej sa zaoberá otázka podoby dvojdmosti niektorých autorov a diel v dôsledku novo vzniknutej komunikačnej situácie koncom 19. stor.¹⁷ Preklad a originál ako pôvodne dva identické javy všeobecne poukazujú na odlišný spôsob existencie v literatúre prijímacej aj

¹⁵ Hrnčič, F.: Dějepis národa československého pro školy i rodiny. Nymburk 1917; Poklop, J.: Národní dějiny pro mládež československou. Praha 1902; Stručné národní dějiny pro lid československý. VI. Praha 1902; Táborský, Vojta Š.: Dějiny ochotnictva československého. Praha 1912.

¹⁶ Hrubý, V.: Praktická rukojeť srovnávacích jazyků slovanských. Praha 1904; Forman, S.: Srovnávací čítanka slovanských jazyků. Praha 1909; Modest, P.: Přehled dějin literatur slovanských od prvopočátkův až na naši dobu. Praha 1908.

¹⁷ Dorovský, I.: Přínos a úskalí biliterárnosti (nejen česko-slovenské). In: zb. Slovensko-české vzťahy a súvislosti, Bratislava 2000, s. 30–38.

vysielajúcej a aktualizácia vzájomnej funkcie súvisí potom v česko-slovenskom prípade so schopnosťou slovenskej literatúry zužitkovať vlastnú literárnu tradíciu. Najmä zo slovenskej strany sa rozvíja biliterárnosť ako špecifická komunikačná situácia, keď je spisovateľ schopný integrovať dve literárne kultúry a esteticky prijímať nielen vlastnú literatúru, ale aj literárny kód iného národa. Slovensko-česká biliterárnosť vychádzala z genetickej blízkosti jazykov a kontaktového spôsobu kultúrnej komunikácie. Zatiaľ čo z českej strany však bola schopnosť biliterárnosti oslabená – spisovateľ vychádzal najmä z tradícií vlastného národa a z literárneho systému druhej kultúry prijímal najmä inšpiračné impulzy (bez ohľadu na skutočnosť, či sa jeho dielo v dôsledku neskoršej interpretácie stalo spoločným majetkom kultúrneho dedičstva, ku ktorému sa hlásili obidve literatúry), zo slovenskej strany sa dá pozorovať väčšia miera biliterárnosti, najmä schopnosť tvorivo zužitkovať obidve literárne tradície a komunikovať v dvoch literárnych kódoch. Zo slovenskej strany biliterárnosť zároveň nahrádzala absenciu niektorého vývojového medzičlánku národnej literatúry, a to tým, že štruktúrne nadväzovala a neskôr rozvíjala aj literárne tradície druhej literatúry.¹⁸ Je treba zdôrazniť, že model česko-slovenských vzťahov aj vrátane biliterárnosti bol v literárnom vývoji Čechov a Slovákov realizovaný asymetricky. Česi preberali skôr jednosmerné kontakty (cesty, vzájomná informovanosť) – najčastejšie formou tematickej a motívickej inšpirácie, Slováci tiež dokázali zužitkovať české podnety a zdroje, tie však v 19. stor. zasahovali aj do vnútornej štruktúry slovenskej literatúry. Slovenská účasť v českej literatúre, samozrejme, kvantitatívne i kvalitatívne nemohla konkurovať českému „vplyvu“ v slovenskom literárnom vývoji, čo však logicky vyplývalo z rozdielných kultúrno-historických hľadísk. Vedecký epigón Jaroslava Vlčka František Frýdecký v spise *Čechy a Slovensko v zrcadle literárním* (1920) skepticky konštatoval: „(...) vždy bylo více básnického zájmu o Slovensko než básnických skutků, čili: mnoho bylo povolanych, ale málo vyvolených.“¹⁹ Frýdecký, podľa Vlčkovho vzoru zastávajúci dnes už prekonanú teóriu jednotnej tvorby „v oblasti dvojediného národa česko-slovenského“²⁰, v rámci ktorej „Slovensko

¹⁸ Ďurišin, D.: K problematike slovensko-českého biliterárneho historizmu. In: Československý literárny kontext Bratislava – Praha, 1980, s. 230–254. Tiež Medziliterárne aspekty výskumu českej a slovenskej biliterárnosti. Česká literatura 23, 1975, č. 3, s. 329–340.

¹⁹ Frýdecký, F.: Čechy a Slovensko v zrcadle literárním. Praha 1920, s. 128.

²⁰ Tamtiež, s. 131.

*literární (...) jest krajově zbarvenou součástíou české literatury*²¹, aj keď s vlastným spisovným nárečím, narážal na nepomer v zastúpení vzájomnej účasti, na hodnotovú asymetriu funkcie „spoločného“ kontextu: „(...) slovenskosti u českých básníků shledali jsme pořádku; daleko více českosti bychom našli v díle básníků – Slováků od Štúra až po Vajanského a Kraska“.²²

Studie vznikla jako výsledek plnění grantového projektu GA AV ČR č. A9092201 Databáze a metodologický komentář k účasti západoslovenských literatur na formování českého literárního vývoje.

²¹ Frýdecký, F.: Slovensko literární od doby Bernolákovy. Praha 1920, s. V-VI.

²² Frýdecký, F.: Čechy a slovensko v zrcadle literárním. Praha 1920, s. 130.